

Rarekiek

Een *Poppenspe(e)lmuseumpamflet* over een *kijkkast* en een boekje! In de achttiende en negentiende eeuw behoorde tot de rondtrekkende straatartiesten ook de man die met de *rarekiek* – een *kijkdoos* of *kijkkast* – zijn brood verdiende. Een rarekiek of kijkkast is een kist met een losse schraag eronder, die door een *kijkkastman* van dorp naar dorp en van stad naar stad werd gedragen. In de kist bevindt zich een ruimtelijke voorstelling, die ongeveer is opgebouwd als een *diorama*.

Diorama

Een *diorama* is een soort *kijkdoos* waarin een bepaalde scène te zien is. De *voorstelling* wordt in ‘lagen’ achter elkaar opgebouwd. In de lagen is meestal in het midden een opening uitgespaard, waardoor de achterliggende afbeelding te zien is. Zo ontstaat dieptewerking.

Sommige *diorama*'s zijn als een soort plooibaar *boekje* – in de vorm van een trekharmonika – uitgegeven. Uitgevouwen kan het *landschap* of het *tafereel* door de eerste (theater)opening bewonderd worden.

De afbeeldingen worden ook wel ingebouwd in een kast. De ‘gebeurtenis’ kan dan door een *kijkgat* bekeken worden. Soms is er in de (houten) kast een *lens* gemonteerd, zodat de situatie uitvergroot en/of met een enorm perspectief te zien is. Al naar gelang de kleur van het glaasje waar het *licht* door valt, kunnen we een toverachtige sfeer creëren.

Kijkkast

Kijkkasten komen we tegenwoordig niet meer op de kermis tegen. Je zou kunnen zeggen dat de kijkkast de voorloper is van de *diaprojector*, de *videorecorder*, de *computer*, de *iPhone* en het *televisietoestel*.

De *voorstelling* met de kijkkast duurt slechts enkele minuten en wordt door de *Rarekiek* (de vertoner) luidkeels toegelicht. In de kast zitten een of meer *gaten*. Door de gaten kan men zwaaiende of wandelende poppetjes, varende bootjes of draaiende molentjes aanschouwen. De figuurtjes en attributen worden door touwtjes in beweging gebracht. Als vergoeding voor de vertoning krijgt de vertoner een klein bedrag. De toeschouwer ziet niet alleen *figuurtjes* maar ook *decors* (die er aan de achterkant werden ingeschoven) met stadsgezichten, berglandschappen, veldslagen of andere gebeurtenissen.

Kijk in 't gat

In 1860 verscheen *Kijk in 't gat! Mimisch-plastisch-dramatisch-rarikikiaansche voorstellingen door Xezbeth en Beëlsebub, opperhof-geheim-ronzebonnisten van zijne helsche majesteit Asmodée de eerste*. Deze 44 pagina's tellende uitgave staat vol met gravuren en beschrijft – in dialoogvorm – de belevenissen van een Rarekiek met zijn publiek.

We laten hier enkele passages volgen: De Rarekiek (trompetterde): ‘Tra, tradera. Alloh, heeren en dames! Staat er nou niet te twijfelen voor de kast, maar pakt een gat en kijkt er in!’

Kunstbeelden

‘Je kunt heel veel gezien hebben, maar die onze kunstbeelden niet voor zen oogen heit gehad, heeft niks gezien! Alloh, alloh! Hier zijn de schoone voorstellingen met de Stierioskoop van Zijne helsche majesteit Asmodée den eersten, die je alles zien laten zoo uit den ouwen tijd als het tegenwoordige en wat er nog gebeuren zel op de wereld. Telt je centen maar geen zes maal over en stelt de bezigtiging niet uit, want binnen weinige dagen, zijn we bij den keizer van Marokko ontboden met de kast...’

□ **Hoepels**

‘Er ontstaat een vreeselijk gedrang voor de kast; verscheidene jongens vechten en slaan elkaar blauwe ogen om er bij te komen; eenige dames zien te midden van het gedrang hare Crinolines (hoepelrokken) in drie hoeken buigen, zoodat de hoepels breken. De vrouw van den Rarekiek schiet toe en de Rarekiek slaat met het rietje onder de jongens. De Rarekiek: ‘Bedaard an maar, elk zen beurt. Mie, ben alle gaten bezet?’ ‘Ja Gerrit!’ ‘Mooi zoo, maar houd het lappie voor ’t apparte glas, waar ze extra voor betalen motten. Geeft nou wel acht, heeren en dames!’

Batseba zonder zwembroekje

Vervolgens toont de Rarekiekman ons diverse taferelen, waarvan we er enkele noemen:

- Een zeegevecht tegen de ijsberen.
- Het baden van de schone Batseba zonder zwembroekje.
- De karrejerre van meneer Groen van Pinksteren.
- De transportatie van een spion.

Halverwege het optreden krijgt de Rarekiek een schorre keel. ‘Is er nog wat in den ketel?’ Mie (boos): ‘Stil toch, vent! Denk, dat je voor het publiek staat.’ De Rarekiek (hij drinkt achter de kast): ‘Me keel wordt zoo droog als een ouwe slof.’ Enige jongens, ongeduldig: ‘Baas! Is ’t uit?’ De Rarekiek: ‘Ben je be... wel neen, jonge meneeren! We zijn nog niet op de helft.’ (Hij haalt de vorige plaat op en kijkt in de kast).

□ **De keizerin van Frankrijk**

Vervolgens krijgen we nog enkele taferelen te zien, zoals:

- De keizerin van Frankrijk in haar onderbroek.
- De sausnegers.
- Den uitvinder van de kunstmatige vischteelt op het Loo.
- ’s Konings verjaardag, den 19den februarij 1860.

□ **Prent op z’n kop**

Tijdens zijn explicatie neemt de Rarekiekman steeds weer een slokje achter de kast en wordt *smoordronken*. Halverwege de gebeurtenissen merken de toeschouwers dat een prent verkeerd staat. Enige jongheeren: ‘De prent staat op zen kop!’ Gerrit: ‘Dat komt omdat ze óók dronken is, of ten minste een dronken heer voorstelt!’

Aan het eind van het optreden krijgt de beschonken vertoner ruzie met zijn vrouw omdat hij een van de dames in het publiek onder de kin strijkt. Mie: ‘Schandaal van een vent... haal jij een ander vrouwspersoon an!’ De Rarekiek: ‘Pot hier en guntert. Feeks, koffijlurk, helleveeg.’ En vervolgens rollen ze, met kast en al, vechtend over straat. Terwijl enige omstanders Mie (die verschrikkelijk huilt) behulpzaam zijn bij het rechtop zetten van de kast, naderen twee dienders.

□ **Wilhelmusje**

Mie en Gerrit worden door hen naar het ‘policie-bureau’ gebracht. Ze worden begeleid door een hoop straatjongens, die het beroemde lied aanheffen: ‘*Wilhelmusje van Nassauën! Ben jij van Duitsche bloed? Je ellebogen door je mouwen, De haren door je hoed...*’

Zelf eens proberen?

Wilt u ook ‘de handen uit de mouwen steken’ en in een rarekiek gluren? Met behulp van het speelobject *kijkkast* in het *Poppenspe(e)lmuseum*, grijnst *Jan Klaassen* u – na inworp van een *muntye* – toe!

In de *Poppenspe(e)lmuseumbibliotheek* bevindt zich een moderne *kijkdoos* in de vorm van een *Holodesk*. Een bijzondere tafel met daaronder een poëtische *peepshow* met een denkbeeldige – virtuele – wereld. Applaus!

Winkel en bibliotheek

In de *Poppenspe(e)lmuseumwinkel* zijn briefkaarten, prenten en papieren theatertjes verkrijgbaar. U kunt ze eventueel gebruiken voor het maken van een diorama of kijkdoos. In de serie *'t Fluwelen eindje* verscheen *Het papieren- en schimmentheater*.

Het in dit pamflet besproken werkje is, als het niet in het museum tentoongesteld wordt, terug te vinden in de *Poppenspe(e)lmuseumbibliotheek*.

Wilt u meer te weten komen over kijkkasten, kijkdozen en de Rarekiek? Raadpleeg dan ook eens het *poppentheater-abc* op onze website www.poppenspelmuseum.nl.

Afbeelding: ‘L’Opéra par un trou’. Illustratie uit: ‘Scènes de Polichinelle’. Uitg.: Didot frères, Parijs (18-?). Stamboeknummer: 71.627.